

Polskie koncepcje federacyjne w świetle raportów Alojza Kuhara z Londynu (1941–1943)¹

Piotr Żurek

*Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Wydział Humanistyczno-Społeczny,
Bielsko-Biała*

Słoweńiec Alojz Kuhar w latach 1941–1945 sprawował w Londynie funkcję posła emigracyjnych władz Królestwa Jugosławii przy rządzie Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie. Z tego okresu w Archiwum Jugosławii w Belgradzie zachowały się raporty Kuhara, stanowiące bardzo bogate źródło historyczne. Zawarty jest w nich między innymi opis ówczesnych koncepcji federacyjnych polskiego rządu emigracyjnego i wizji powojennego kształtu Europy Środkowej.

Słowa kluczowe: Alojz Kuhar, władze RP na uchodźstwie, federalizm, SLS, władze Królestwa Jugosławii na emigracji, II wojna światowa, Międzymorze

Alojz Kuhar urodził się 18 czerwca 1895 roku w karyneckiej wiosce Mihelje na Preškim Vrhu. W 1914 roku, po zdaniu matury w gimnazjum w Celovcu, podjął decyzję o wstąpieniu do katolickiego seminarium duchownego w Tanzenbergu (Plešivec). Święcenia kapłańskie otrzymał 18 czerwca 1918 roku. Po zakończeniu I wojny światowej kontynuował studia we Francji, w Niemczech i w Anglii. W roku 1927 rozpoczął pracę w służbie dyplomatycznej Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS) oraz Królestwa Jugosławii (KJ). W międzyczasie został członkiem Słoweńskiej Partii Ludowej (Slovenska Ljudska Stranka – SLS). Po powrocie do Lublany w 1930 r. został redaktorem organu prasowego SLS, dziennika „Slovenec”, w którym zajmował się działem polityki zagranicznej. Od roku 1935 w lublańskim radiu prowadził także audycje na temat sytuacji międzynarodowej, bardzo szybko stając się w szeregach SLS fachowcem od spraw międzynarodowych (zob. Kuhar 2000; 2001: 1–8; Sturm-Schnabl – Schnabl 2016: 722).

Nieprzypadkowo też na łamach „Slovenca” zaczęły się ukazywać artykuły odnoszące się do spraw polskich. W maju 1935 roku dziennik na pierwszych stronach obszernie informował o uroczystościach pogrzebowych Józefa Piłsudskiego. W numerze z 14 maja tego samego roku zostało zawarte również osobiste stanowisko SLS na temat marszałka Polski, pisane zapewne przez samego Kuhara:

1 W tym miejscu autor pragnie złożyć podziękowania Fundacji z Brzezia Lanckorońskich za przyznane stypendium w Londynie.

Także i my wraz z polskim narodem odczuwamy szczerzy żal. Wielki, świetlisty rozdział w jego historii zamyka grób, który zakrywa ciało marszałka Piłsudskiego. Wtenczas jesteśmy pewni, że teraz się rozpocznie nowy, jeszcze wspanialszy rozdział, zbudowany na fundamencie bezinteresownej miłości do ojczyzny² („Slovenec”, 14.05.1935: 1).

W drugiej połowie lat trzydziestych sprawy dotyczące polskiej polityki zagranicznej nie schodziły z pierwszych stron „Slovenca”. Między innymi 18 marca 1938 roku dziennik obszernie informował o polskim ultimatum wobec Litwy (*V Kovno!*). Co ciekawe w doniesieniu tym można dostrzec nutę sympatii wobec Polski: „Nic więc dziwnego, że w tym czasie Polska bardzo się oburzyła, kiedy litewski parlament uchwalił nową konstytucję, w której Wilno, gdzie Polacy pochowali serce Piłsudskiego, ogłoszono stolicą Litwy” („Slovenec”, 19.03.1938: 1). Kilka miesięcy później kolumny dziennika pełne były wieści na temat kryzysu czechosłowackiego i terytorialnych roszczeń Polski. W numerze z 22 września 1938 roku pisano na temat konszachtów polsko-niemiecko-węgierskich przeciwko Czechosłowacji („Slovenec”, 22.09.1938: 1). Gazeta krytycznie odniosła się do układu monachijskiego (29 września 1938) oraz polskiego ultimatum w sprawie Zaolzia (30 września 1938) i w rezultacie przyłączenia tego terytorium do Rzeczypospolitej (2 października 1938). Prawdopodobnie to właśnie Kuhar był autorem poświęconego temu problemowi komentarza zatytułowanego *Fakty mówią*. Pisząc o „daremności ogólnostowiańskiej polityki”, z rozgoryczeniem odniósł się do ówczesnych działań rządu polskiego wobec południowych sąsiadów. W artykule tym zarzucono Polsce atak na osamotnioną Czechosłowację w „sytuacji, kiedy nie jest w stanie się bronić” („Slovenec”, 02.10.1938: 1). W dalszych numerach dziennik informował o polskich roszczeniach wobec słowackiego pogranicza („Slovenec”, 13.10.1938: 1). Organ prasowy SLS dużo miejsca poświęcał także kampanii wrześniowej z roku 1939. W artykułach powstrzymywano się od komentarzy i – zgodnie z klerykalnym ukierunkowaniem SLS – odwoływano się do lakonicznych nawoływań papieża Piusa XII o pokój („Slovenec”, 02.09.1939: 1–4; 8.09.1939: 1–2; 15.09.1939: 1–2). 19 września „Slovenec” szeroko opisywał przebieg agresji sowieckiej na Polskę. Zwracano uwagę na realizowane porozumienie niemiecko-sowieckie, kształtujące nowe granice w Europie. Dziennik opisywał działania władz polskich i ostateczną ich ewakuację do Rumunii („Slovenec”, 19.09.1939: 1–3). Od tego momentu sprawy polskie na łamach dziennika były poruszane marginalnie. Z jednej strony związane było to z natłokiem innych wydarzeń, a z drugiej – ze wzrostem wpływów niemieckich w Jugosławii.

Po agresji państw Osi na Królestwo Jugosławii 6 kwietnia 1941 roku Alojz Kuhar znalazł się w tej grupie kierownictwa SLS, która wraz z królem Piotrem

2 Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia moje – P.Ż.

II Karadziordziewiciem udała się na emigrację, a w sierpniu 1941 roku (poprzez Egipt i Palestynę) dotarł do Londynu (zob. Kuhar 1998: 48–78; Arnež 2002: 69).

Po klęsce wrześniowej stosunki dyplomatyczne między Polską i Królestwem Jugosławii nie zostały przerwane. Do 6 kwietnia 1941 w Belgradzie działało polskie poselstwo. 30 sierpnia tego roku dotychczasowy kierownik tej placówki, Kazimierz Dębicki, został powołany na posła Polski przy emigracyjnym rządzie Królestwa Jugosławii (IPMS³ sygn. A. 11.E/48; Michowicz – Labuda – Brzeziński 1999: 768)⁴. 10 października 1941 roku nominację na posła i ministra pełnomocnego przy polskim rządzie na uchodźstwie otrzymał Alojz Kuhar. Trudno jest nam dzisiaj stwierdzić, co leżało u źródeł tej nominacji. Niemniej jednak wydaje się, iż wśród jugosłowiańskich elit emigracyjnych Kuhar był najlepiej zorientowany w sprawach polskich i jako katolicki ksiądz mógł zyskać dobre notowania wśród Polaków.⁵

20 listopada 1941 roku Kuhar złożył listy uwierzytelniające na ręce Władysława Raczkiewicza, prezydenta RP na uchodźstwie. W ceremonii wziął udział także ambasador RP w Londynie i zarazem szef MSZ, Edward Raczyński. Relacje oraz zdjęcia z tej uroczystości zamieściła ukazująca się w Londynie najpopularniejsza polska gazeta „Dziennik Polski”. Opublikowana została także biografia Kuhara. Według redaktorów dziennika nominacja Słoweńca nie dziwi, ponieważ „jest on osobistością dobrze nam znaną”. Przypomniano między innymi, iż w 1933 roku odbył „podróż naukową po Polsce”, zwrócono także uwagę na to, iż w artykułach publikowanych na łamach „Slovenca” „okazywał pełne zrozumienie dla spraw polskich” („Dziennik Polski”, 21.11.1941: 1–2). Zaraz po uroczystości akredytacji polscy oficjele zagadnęli Kuhara na temat tego, co jego rząd myśli o powojennej organizacji Europy. Pytanie to musiało zaskoczyć Słoweńca, ponieważ odpowiedział wymijająco, iż jego rząd przywiązuje wiele wagi do tego zagadnienia oraz że „w trakcie swojej misji będzie miał wiele okazji”, aby ten temat poruszyć (Kuhar 1941: 1–3).

Władysław Sikorski już w latach 1922–1923, kiedy po raz pierwszy sprawował funkcję premiera RP, zwrócił uwagę na konieczność współpracy Polski z krajami Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej (Sikorski 1923: 32–35). Generał Sikorski do tych dawnych planów powrócił w roku 1939 już jako Naczelnny Wódz i premier polskiego rządu emigracyjnego. Oczywiście w nowych okolicznościach koncepcje te nabrały innego wymiaru i były ściśle związane z planami władz

3 Skróć IPMS odnosi się do Instytutu Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie.

4 Dębicki funkcję tę pełnił do 1 września 1942 roku, kiedy to nowym polskim posłem przy rządzie KJ został Mieczysław Marchlewski.

5 Kuhar przyjął nominację dopiero, kiedy wyraził na nią zgodę katolicki arcybiskup Westminster, kardynał Arthur Hinsley, zob.: Arnež 2002: 125–126.

brytyjskich (zob. Brzeziński 1999: 8–9). Rozwinęły się one w sposób szczególnie po klęsce Francji wiosną 1940 roku, kiedy rząd polski został ewakuowany do Wielkiej Brytanii, a nowym premierem tego państwa został Winston Churchill. To pod auspicjami jego rządu doszło do pierwszych rozmów Sikorskiego z prezydentem Czechosłowacji na uchodźstwie, Edwardem Benešem. Dotyczyły one głównie przyszłych planów federacyjnych obu rządów emigracyjnych (Kisielewski 1991: 22–86).

Duży wpływ na powstanie koncepcji federacyjnych Sikorskiego miał jego osobisty doradca, Józef Retinger. To on zwrócił uwagę polskiego generała na „problem integracji państw leżących w Europie Środkowej” (Witkowski 2000: 52–53). Tak zrodziła się koncepcja Federacji Środkowo-Wschodniej Europejskiej (Mitkiewicz 1968: 109–110; 142). Innymi słowy plan sfederalizowania Europy i sprowadzenia interesów Polski do „naturalnej sfery wpływów, mianowicie do centralno-wschodniego i bałkańskiego bloku” (Podgórski 2013: 27). Oczywiście działania Retingera były ściśle związane z interesami władz Zjednoczonego Królestwa (Spaak 1969: 154–155).

Powszechnie wiadomo, że już wówczas rząd brytyjski snuł plany dotyczące przyszłego obrazu Europy po klęsce państw Osi. Przypomnijmy, iż w tym czasie Wielka Brytania lansowała koncepcję budowy unii Europy Środkowo-Południowej. Oparta była ona na idei Międzymorza, czyli powołania w Europie federacji państw oddzielających Niemcy i Związek Radziecki (Levy 2007: 210). Nieprzypadkowo 11 listopada 1940 roku w gmachu brytyjskiego Ministerstwa Informacji ogłoszono Deklarację polsko-czechosłowacką inicjującą bliższy związek polityczny i gospodarczy Polski i Czechosłowacji po zakończeniu wojny. Zgodnie z tym dokumentem obydwa państwa w przyszłości miały się stać podstawą nowego porządku rzeczy w Europie Środkowej. Deklaracja zawiera też swoiste zaproszenie do współpracy skierowane do innych państw tego regionu (por. Kisielewski 1991: 257–258; Kamiński 2005: 70). Już 14 stycznia 1942 roku w Nowym Jorku reprezentanci emigracyjnych rządów Czechosłowacji, Grecji, Jugosławii i Polski podpisali deklarację o utworzeniu Rady Planowania Europy Środkowej i Wschodniej. Według założeń sygnatariuszy dokumentu, wspomniana instytucja w przyszłości miała zajmować się odbudową tej części Europy (Sadowski 2005: 14–15).

Zgodne z założeniami ówczesnej koncepcji polityki brytyjskiej było zawarte 15 stycznia 1942 roku Porozumienie o Unii Bałkańskiej między Królestwem Jugosławii i Królestwem Grecji („Službene novine Kraljevine Jugoslavije” 1942: 1–4). Cztery dni później podpisano Deklarację rządów Polski i Czechosłowacji o budowie powojennej konfederacji (Štoviček –Valenta 1995: 172–173).

Dyplomacja jugosłowiańska zwróciła uwagę na fakt, iż kwestia podpisania obydwu dokumentów omawiana była przez Raczyńskiego w czasie jego wizyty w USA i Kanadzie, która odbyła się między 15 lutego a 30 marca 1942 roku. Vladimir Vukmirović, konsul Generalny KJ w Montrealu, w swoim raporcie z 3 marca 1942 roku, bazując na doniesieniach tamtejszej prasy, skupił się na przedstawieniu reprezentowanych przez Raczyńskiego polskich koncepcji (*Raczyński o novej Evropi*). Raczyński podpisanie umowy polsko-czechosłowackiej i jugosłowiańsko-greckiej uważał za wstęp do budowy w powojennej Europie dwóch bloków: środkowo-europejskiego i bałkańskiego. Polski minister wyraził również nadzieję, iż przyłączą się do nich i sąsiednie kraje. Według niego te dwa bloki w przyszłości staną się podstawą Stanów Zjednoczonych Europy (Vukmirović 1942: 1–2).

Raczyński przygotowywał wówczas wizytę generała Sikorskiego na kontynencie amerykańskim, która odbyła się między 23 a 30 marca 1942 roku (Kania 2015: 165–187). Administracja amerykańska podchodziła jednak bardzo sceptycznie do polskich planów federacyjnych w Europie. Związane to było nie tyle z mglistością samej koncepcji, ile przede wszystkim z faktem, iż podjęcie tej inicjatywy wywołałoby gniew Stalina i zaszkodziłoby relacjom amerykańsko-radzieckim (Łaptos 2017: 76–77).

Dyplomacja jugosłowiańska doskonale zdawała sobie sprawę, że plany federacyjne Sikorskiego rozbijały się o to, gdzie w przyszłości będzie przebiegać granica polsko-radziecka. Dlatego też zaraz po powrocie z USA minister Raczyński został poproszony przez posła Kuhara o spotkanie. Do rozmowy obu dyplomatów doszło 26 kwietnia, a głównym jej tematem były właśnie relacje polsko-radzieckie omawiane w kontekście wizyty generała Sikorskiego na kontynencie amerykańskim. Raczyński zapewniał Kuhara, że podróż polskiego generała w żadnym zakresie nie była akcją propagandową wymierzoną w ZSRR. Jugosłowiański poseł wypytywał także o kwestię otwarcia drugiego frontu w Europie. Polski minister odpowiedział, iż generał Sikorski, agitując w Waszyngtonie za drugim frontem, miał na myśli przede wszystkim pomoc i odciążenie wysiłku zbrojnego żołnierza radzieckiego (*Razgovor sa grofom gospodinom Racyńskim* 1942: 1–3). Oczywiście Sowieci doskonale wiedzieli, iż polski Naczelnny Wódz lansował wówczas swój plan utworzenia drugiego frontu od strony Półwyspu Bałkańskiego i wyzwolenie Europy Środkowej zanim dotrze tam Armia Czerwona. Gorącym zwolennikiem tej koncepcji był także sam Churchill. Zamiar przeprowadzenia operacji był związany ściśle z propagowanymi wówczas polskimi koncepcjami federacyjnymi (Lisiewicz 1987: 178–183).

W trakcie spotkania Raczyński swoją i Sikorskiego rozmowę z ambasadorem ZSRR w USA, Maksimem Litwinowem, przedstawił Słoweńcowi jako „bardzo

przyjacielską” (*Razgovor sa grofom gospodinom Raczyńskim* 1942: 3). Polski minister nie wspomniał jednak Kuharowi, że Litwinow interesował się polsko-czechosłowackimi układami federacyjnymi, a o porozumieniu jugosłowiańsko-greckim wyrażał się „bez szczególnej życzliwości” (Kania 2015: 171).

Przypomnijmy, iż po wyparciu przez Armię Czerwoną sił niemieckich spod Moskwy na początku 1942 r. zaczęły rosnąć wpływy dyplomacji sowieckiej w Londynie i w Waszyngtonie. Zdawał sobie z tego sprawę Beneš, który kwestię powołania konfederacji czechosłowacko-polskiej zaczął uzależniać od zgody Kremla. Poza tym w stosunkach obu stron nadal ciążyła kwestia układu monachijskiego i zajęcia przez Polskę Zaolzia (zob. Brandes 2003: 217; Kolendo 2015: 163–166; 173–188).

Polskie władze w Londynie wiedziały zaś o tym, że wiosną 1942 roku dyplomacja KJ rozpoczęła nieoficjalne negocjacje mające na celu zawarcie traktatu ze Związkiem Radzieckim. Działania te zostały jednak zablokowane przez Brytyjczyków (IPMS, PRM, 81/2, RR: 32). Negocjacje wywołały poirytowanie również wśród nieserbskich członków jugosłowiańskiego rządu emigracyjnego. Duży krytycyzm przejawiał tutaj lider SLS – wicepremier Miha Krek. Z drugiej zaś strony ambasador radziecki w Londynie, Iwan Majski, nie ukrywał, że władze Kremla są niezadowolone z „jugosłowiańskich planów bałkańskiej federacji”, stanowiących przeszkodę w nawiązaniu wzajemnych relacji (Pawłowitch 1978: 417–422).

We wrześniu 1942 roku Kuhar zauważył, że w strukturze samego polskiego rządu emigracyjnego istnieją trzy odrębne centra, które zajmują się planami powojennego ukształtowania Europy. Pierwsze to gabinet premiera Sikorskiego, drugie – kierowane przez Marina Seydę Ministerstwo Prac Kongresowych, a trzecie to MSZ. Zdaniem Słoweńca w polskim rządzie dominują w tym czasie dwie główne idee powojennego kształtu Europy, które są związane z koncepcją zagospodarowania strefy między Niemcami a Związkiem Radzieckim. Według Kuhara „Polacy nazywają to »Medjuevropa«⁶ [Europa Środkowa], co oznacza cały obszar od Morza Bałtyckiego do Śródziemnego, obejmujący terytoria Litwy, Polski, Czechosłowacji, Austrii, Węgier, Rumunii, Jugosławii, Grecji, Bułgarii, Albanii i Turcji”. Tutaj jednak jugosłowiański dyplomata zauważył, że w polskiej wizji Europy Środkowej dominują dwa sposoby jej realizacji. Pierwsza opowiada się za strukturą centralną, natomiast druga za trójczłonową federacją złożoną z grupy północnej, centralnej i południowej. Zdaniem polityka pierwsza z tych koncepcji jest bardzo niejasna i skomplikowana, dlatego też nie cieszy się zbyt dużym poparciem. Natomiast druga składała się z bloków federacyjnych, to jest trzech podgrup:

6 Kuhar w swoich pisanych po serbsku raportach Europę Środkową określa terminem *Medjuevropa*, co jest kalką językową z niemieckiego *Mittleuropa*.

Pierwszą tworzyłyby Bałkany i to na warunkach jugosłowiańsko-greckiego porozumienia, drugą grupę Polska i Czechosłowacja. Litwa wchodziłaby do tej części jako sfederowana część Polski. O pozostałych dwóch państwach bałtyckich się nie wspomina. Trzecią grupę tworzyłyby Węgry i Rumunia (Kuhar 1942: 225–229).

Jak zostało wspomniane, Alojz Kuhar miał duże doświadczenie medialne, dlatego też, przebywając w Londynie, został zaangażowany w działalność propagandową jugosłowiańskich władz emigracyjnych. Za pośrednictwem BBC – z ramienia SLS i rządu – prowadził między innymi audycje skierowane do Słoweńców. Nieprzypadkowo też w swoich radiowych wystąpieniach poruszał kwestie środkowoeuropejskie i federacyjne. Można się domyślać, że były one motywowane wpływami polskimi. Słowa Kuhara szczególnie niepokoiły słoweńskich komunistów. Już w styczniu 1942 roku Boris Kidrič zauważył, że Biała Gwardia pod wpływem audycji słoweńskiego polityka wydała „ulotkę za Słoweńską Europą Środkową” (*Zbornik dokumenata i podataka... 1955: 8*)⁷ – prawdopodobnie chodziło tutaj o książkę wydaną przez Cirila Žebota pod pseudonimem Borut Bober pt. *Narod sredi Evrope*.

Na przełomie grudnia 1942 i stycznia 1943 roku generał Sikorski ponownie przebywał w USA, gdzie starał się między innymi uzyskać poparcie dla swoich koncepcji federacyjnych. Już 2 grudnia w rozmowie z amerykańskim prezydentem Franklinem Delano Rooseveltem polski premier zwrócił uwagę na fakt, iż w wyniku spodziewanej kontrofensywy radzieckiej Armia Czerwona może wkrótce zająć obszar Europy Środkowej. Dlatego Sikorski postulował wprowadzenie „własnych sił sprzymierzonych na osi Belgrad – Warszawa”. Roosevelt nie ukrywał, że administracja amerykańska bierze pod uwagę koncepcję otwarcia drugiego frontu na Bałkanach: „Z przedstawionych mi alternatyw – sądzę, że alternatywa uderzenia przez terytorium Turcji nie jest wykluczona” (IPMS, sygn. kol. 1/DCN-W/41a, NK: 82–85; por. Kolendo 2015: 204–210). W wizji generała Sikorskiego otwarcie drugiego frontu na Bałkanach i wkroczenie aliantów do Europy Środkowej miało zapoczątkować powstanie federacji w tej części kontynentu. Poza tym z memoriału złożonego przez Sikorskiego podsekretarzowi stanu USA, Sumnerowi Wellesowi, wynika, że Federacja Środkowoeuropejska miała być bastionem wpływów amerykańskich:

Federacja Środkowoeuropejska jest podstawowym założeniem egzystencji ekonomicznej, a zatem i bezpieczeństwa na osi Belgrad – Warszawa. Federacja oparta na silnych podstawach będzie gwarantką bezpieczeństwa – również z ramienia Stanów Zjednoczonych – zarówno w stosunku do Niemiec, jak i wszelkich innych idei, które by mogły ponownie wprowadzić w Europie stan zamętu, a w konsekwencji wojny. Podstawowymi elementami są naszym zdaniem: Polska (z Litwą), Czechosłowacja, Jugosławia, Grecja, (Węgry) (IPMS, sygn. kol. 1/DCNW/41a, MS: 99).

7 O wpływie polskiej inspiracji na ówczesne plany federacyjne SLS: Żebot 1990: 222–223; 334–335.

5 stycznia 1943 roku, to jest w momencie, kiedy Sikorski przebywał w USA, Alojz Kuhar odbył rozmowę z Marianem Seydą. Z raportu Słoweńca wynika, iż inicjatorem spotkania był polski minister. Seyda chciał przeprowadzić z członkami rządu jugosłowiańskiego konsultacje na temat koncepcji sfederalizowania Europy Środkowej. Polak czekał jednak na powrót generała Sikorskiego z USA i na dodatkowe instrukcje dotyczące przede wszystkim granic przyszłej federacji. Innymi słowy strona polska wiązała duże nadzieje z tą wizytą i oczekiwała od Amerykanów konkretnych deklaracji pozwalających rozpocząć działania na rzecz powołania Federacji Środkowoeuropejskiej. Seyda w rozmowie z Kuharem nie ukrywał rozczarowania w stosunku do emigracyjnego rządu czechosłowackiego, który uległ wpływowi sowieckim i tym samym storpedował wcześniejsze ustalenia polsko-czechosłowackiego układu federacyjnego. Z zapisków Kuhara wynika, że w nowej sytuacji rząd polski planował oprzeć przyszłą Federację Środkowoeuropejską nie na układzie z Czechosłowacją, a z Jugosławią (IMPS, PRM, 81/2, PPJ: 10). W polskim rządzie emigracyjnym pomysł ten obecny był już pod koniec roku 1941:

Polska i Jugosławia są dwoma filarami, o które opiera się bariera wschodnio-europejska, będąca jedną z podstaw równowagi pokojowej. Oba kraje połączone paktem przyjaźni zmuszają resztę partnerów leżących na tej istotnej osi zachodnio-słowiańskiej do współdziałania tj. Czechosłowację do głębszego potraktowania jej unii z Polską, a resztę państw niesłowiańskich do lojalnej kolaboracji (IPMS, sygn. PRM 81/2: 10).

Słoweńiec informował, iż w 1942 roku w Londynie ukazała się drukiem broszura autorstwa Seydy, zatytułowana *Poland and Germany and the post-war reconstruction of Europe*, w której sformułowano polskie cele wojenne (Kuhar 1943: 253–255). Zawierała ona rozdział poświęcony przyszłej organizacji Europy Środkowej. Polski minister nawiązał przede wszystkim do projektu federacji czy też konfederacji – po pierwsze Polski, Litwy, Czechosłowacji, Węgier i Rumuni, po drugie Bałkanów: Jugosławii, Albanii, Bułgarii, Grecji a może i Turcji (Seyda 1942: 25–26). Natomiast pod pseudonimem w wydanej w tym samym roku pracy zbiorowej *Sprawa polska. Pytania i odpowiedzi* Seyda wspomina już o dwóch konkretnych blokach: federacji bałkańskiej i związku środkowo-europejskim. Według autora: „Obie federacje mogłyby bez trudności nawiązać porozumienie polityczne, a przede wszystkim gospodarcze. Szczególnie z Jugosławią łączyły nas i łączą serdeczne stosunki” (Światosławski 1942: 72). Słowa te stanowią potwierdzenie zmiany koncepcji federacyjnej rządu Sikorskiego i zastąpienie orientacji czechosłowackiej – jugosłowiańską.

Już od dłuższego czasu Retinger prowadził rozmowy z przedstawicielami jugosłowiańskich władz emigracyjnych. Doradca generała Sikorskiego „wielokrotnie się spotykał z jugosłowiańskim królem Piotrem II, premierem Jovanoviciem,

Ninściami, a także Golem, który – jak twierdził – »podzielał moje poglądy na temat jedności Europy«” (Witkowski 2000: 64).

2 lutego 1943 roku Kuhar raportował premierowi Slobodanowi Jovanoviciowi, że w sprawie wizyty generała Sikorskiego w USA odbył rozmowę z ministrem Raczynskim i Retingerem. Według polityka polski rząd jest całkowicie zadowolony z osiągniętych rezultatów pobytu Naczelnego Wodza na kontynencie amerykańskim. Polscy rozmówcy starali się przekonać Kuhara, że generałowi Sikorskiemu udało się zainteresować administrację amerykańską koncepcją Federacji Środkowo-europejskiej. Amerykanie zwracali jednak uwagę na potrzebę sprecyzowania projektu – szczególnie pod kątem terytorialnym i ustrojowym. Dużą przeszkodę stanowiły także rozbieżności opinii USA i Wielkiej Brytanii odnośnie do przyszłego kształtu Europy Środkowej. Administracja amerykańska opowiadała się bowiem za jednym scentralizowanym tworem od Bałtyku po Morze Śródziemne, natomiast rząd brytyjski skłaniał się ku koncepcji podziału strefy Europy Środkowej na dwa ośrodki – północny i południowy. Poza tym Raczynski nie ukrywał, że w kwestii Europy Środkowej stanowiska rządów Polski i Czechosłowacji rozmiągają się. W tym miejscu pojawił się zarzut, że w kwestii Europy Środkowej Czechosłowacy całkowicie ulegli Sowietom. Jakby w odpowiedzi na ten problem Retinger stwierdził, że Polska pragnęłaby zacieśnić swoje relacje z Jugosławią. Mając na uwadze te słowa, minister Raczynski wypytywał posła Kuhara o relacje jugosłowiańsko-radzieckie i stosunek władz KJ do koncepcji sfederalizowania Europy Środkowej. Na pierwsze zagadnienie Słowniec odpowiedział wymijająco, przyznał natomiast, że jego rząd o drugiej kwestii jeszcze nie dyskutował. Oczywiście strona polska zdawała sobie sprawę z sytuacji, dlatego też Raczynski poinformował Kuhara, iż generał Sikorski w najbliższym czasie pragnie zorganizować nieformalne spotkanie dla przedstawicieli władz Polski, Jugosławii oraz Grecji, które dotyczyć będzie szeroko pojętych spraw Europy Środkowej. Słoweńskiego polityka zdziwił fakt, że spotkanie to miało się odbyć bez Czechosłowaków. Polski ambasador odpowiedział, iż sprawę tę omówił już z ministrem Janem Masarykiem i nie zostanie to przez Czechosłowację źle odebrane. Raczynski poprosił Kuhara o pomoc w przekonaniu rządu KJ do konieczności zorganizowania takiego spotkania. Zarówno Raczynski, jak i Retinger przekonywali Słownca, że rząd Sikorskiego w swoich koncepcjach federacyjnych dużą rolę przypisuje Jugosławii. Polacy nie ukrywali swej wiedzy o tym, że zarówno rząd brytyjski, jak i władze amerykańskie opowiadają się za silną powojenną Jugosławią. Retinger nie taił także, że w czasie pobytu w USA razem z Sikorskim wiele rozmawiali o udziale Jugosławii w realizacji koncepcji Europy Środkowej. Według doradcy polskiego generała Amerykanie uważają, że bez silnej Jugosławii wszystkie plany dotyczące

strefy Europy Środkowej są skazane na niepowodzenie i zamiast porządku na tym obszarze zapanuje chaos. Retinger wyznał Kuharowi, że polski Naczelny Wódz polecił mu zorganizowanie rozmów z władzami jugosłowiańskimi. Mówiąc to, Polak zacytował Sikorskiego: „Ja chcę natychmiast rozmawiać z Jugosławią na wysokim szczeblu. Powstało wiele problemów, które wymagają pilnej dyskusji” (Kuhar 1943: 276–284)⁸.

Wszystko wskazuje na to, że po wycofaniu się Beneša z planów federacyjnych z Polską, generał Sikorski panaceum na zaistniałą sytuację widział w jugosłowiańskim rządzie emigracyjnym, tym bardziej iż na przełomie lat 1942/1943 kwestia otwarcia drugiego frontu na Bałkanach była ciągle realna. Należy pamiętać, że na początku 1943 roku dyplomacja brytyjska prowadziła intensywne starania na rzecz przystąpienia Turcji do wojny po stronie aliantów i tym samym otwarcia bałkańskiego frontu (Đuretić 1983: 146–147, por. Kolendo 2015: 210). Poza tym wówczas jeszcze „koła polityczne Stanów Zjednoczonych sprzyjały koncepcji federalistycznej” (Gross 1994: 54).

Na początku kwietnia 1943 roku w amerykańskim magazynie „Collier’s” ukazała się relacja z wywiadu przeprowadzonego z generałem Sikorskim. Publikacja została wzbogacona zdjęciami generała, polskich żołnierzy oraz mapą Konfederacji Środkowoeuropejskiej. Za pomocą tej mapy Sikorski przedstawił autorowi artykułu swoją wizję powojennego kształtu Europy Środkowej i Południowej. Według generała:

Polska, Czechosłowacja, Jugosławia i Grecja powinny być członkami Wielkiej Konfederacji Środkowoeuropejskiej [...]. Ta Konfederacja, rozciągająca się od Bałtyku do Morza Śródziemnego, stanowiłaby ochronę przed niemiecką agresją i byłaby zabezpieczeniem od strony Rosji (Toombs 1943: 61–62).

Nieprzypadkowo w tym samym czasie w dowództwie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (PSZ) zapadła decyzja o tworzeniu polskich oddziałów przy oddziałach Draży Mihailowicia (Żurek 2017: 159–173). Należy podkreślić, że misję tę podjęto mimo dużego sceptycyzmu jugosłowiańskiego rządu emigracyjnego wobec planów Sikorskiego: „zwracam uwagę [...], że my i Grecy nie chcielibyśmy wchodzić w kombinacje, które przekraczają bałkańskie interesy” (Jovanović 1943: 285–286).

Śmierć generała Sikorskiego w katastrofie lotniczej na Gibraltarze 4 lipca 1943 roku definitywnie przekreśliła śmiałe polskie koncepcje federacyjne, a PSZ nigdy nie udało się poprzez Jugosławię dotrzeć do Polski (zob. Żaroń 2003: 305–407). 19 stycznia 1945 roku, to jest w momencie wkraczania Armii Czerwonej do Warszawy, Alojz Kuhar ostatecznie zakończył swoją misję przy polskim rządzie emigracyjnym (Arnež 2002: 126).

⁸ Do takiej dyskusji doszło podczas spotkania w Dorchester 16 lutego 1943 roku, zob. Witkowski 2001: 77.

Bibliografia

- ARNEŽ, John A., 2002: *Slovenska ljudska stranka 1941–1945*. Ljubljana–Washington: Studia Slovenica.
- BRANDES, Detlef, 2003: *Exil v Londýně 1939–1943*. Praha: Karolinum.
- BRZEZIŃSKI, Andrzej M., 1999: *Kwestia powojennej organizacji bezpieczeństwa w polityce zagranicznej rządu RP na uchodźstwie 1939–1945*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dziennik Polski*. 21.11.1941, 1–2.
- ĐURETIĆ, Veselin, 1983: *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslavenskih protivrječnosti 1941–1944*. Beograd: Narodna knjiga.
- GROSS, Feliks, 1994: *Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, sygn. kol. 1/DCNW/41a. MS = *Memoriał dla Sumner Welleśa wręczony na konferencji Naczelnego Wodza w dniu 4 grudnia 1942*.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, sygn. kol. 1/DCNW/41a. NK = *Notatka z konferencji z Prezydentem Rooseveltem odbytej w dniu 2 grudnia 1942*.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. PRM = Prezydium Rady Ministrów (PRM), 81/2. RR = *Rozmowa Raczyńskiego z Niničem (28.08.1942)*.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. PRM = Prezydium Rady Ministrów (PRM), 81/2. PPJ = *Problem polsko-jugosłowiański (20.10.1941)*.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, sygn. A. 11.E/48: *Poselstwo RP przy rządzie jugosłowiańskim*.
- IPMS = Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, sygn. PRM, 81/2: *Problem polsko-jugosłowiański (20.10.1941)*.
- JOVANOVIĆ, Slobodan, 25.02.1943: *Šifrovani telegram Kraljevskoj Ambasadi Washington*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sg. 621, fascikla nr 177.
- KAMIŃSKI, Marek K., 2005: *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski*. Warszawa: Neriton.
- KANIA, Krzysztof, 2015: Przygotowania do drugiej wizyty premiera gen. Władysława Sikorskiego w Stanach Zjednoczonych. Rozmowy kierownika Ministerstwa Spraw Zagranicznych Edwarda Raczyńskiego. Perspektywa polska (część 1). *Klio*. T. 32, 165–187.

- KISIELEWSKI, Tadeusz, 1991: *Federacja środkowo-europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- KOLENDO, Ireneusz T., 2015: *Unia polsko-czechosłowacka. Projekt z lat 1940–1943. Ukochane dziecko premiera gen. Władysława Sikorskiego*. Łódź: Księży Młyn.
- KUHAR, Alojz, 23.11.1941: *Raport*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, sg. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla nr 59.
- KUHAR, Alojz, 19.09.1942: *Raport*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sg. 621, fascikla nr 177.
- KUHAR, Alojz, 02.02.1943: *Raport*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sg. 621, fascikla nr 177.
- KUHAR, Alojz, 06.01.1943: *Raport*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, Političko odeljenje, Poljska, sg. 621, fascikla nr 177.
- KUHAR, Alojz, 1998: *Beg iz Beograda aprila 1941*. Ljubljana–Washington: Studia Slovenica.
- KUHAR, Alojz, 2000: Avtobiografija. *Pogledi* 42–43, 1–8.
- KUHAR, Alojz, 2001: Avtobiografija. *Pogledi* 46–47, 1–8.
- ŁAPTOS, Józef, 2017: Zakres i formy współpracy polityków środkowoeuropejskich na uchodźstwie w czasie II wojny światowej. *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne*. T. XXV, 76–77.
- LEVY, Jonathan, 2007: *The Intermarium. Wilson, Madison, & East Central European Federalism*. Boca Raton, Florida: Dissertation.Com.
- LISIEWICZ, Paweł Maria, 1987: *Bezimienni. Z dziejów wywiadu Armii Krajowej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- MICHOWICZ, Waldemar, LABUDA, Gerard, BRZEZIŃSKI, Andrzej Maciej (red.), 1999: *Historia dyplomacji polskiej 1939–1945*, t. V. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MITKIEWICZ, Leon, 1968: *Z generałem Sikorskim na obczyźnie*. Paryż: Instytut Literacki.
- PAVLOWITCH, Stevan K., 1978: Yugoslav-Soviet Relations 1939–1943. As Seen in British Sources. *The Slavonic and East European Review*. T. 56, no. 3, 417–422.
- PODGÓRSKI, Bogdan, 2013: *Józef Retinger – prywatny polityk*. Kraków: Universitas.
- Razgovor sa grofom gospodinom Raczyńskim*, 1942. Londyn: Arhiv Jugoslavije, sg. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla nr 59.

- SADOWSKI, Jeremi, 2005: Polscy federaliści i konfederaliści w czasie II wojny światowej (część 1). *Studia Europejskie* 3/2005, 14–15.
- SEYDA, Marian, 1942: *Poland and Germany and the post-war reconstruction of Europe*. New York: Polish Government Information Center.
- SIKORSKI, Władysław, 1923, *O polską politykę państwową. Mowy i deklaracje z okresu pełnienia urzędu prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków: nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 32–35.
- Slovenec*. 02.10.1938, 1. Dejstva govore.
- Slovenec*. 19.03.1938, 1. Poljski ultimatum Litvi.
- Slovenec*. 14.05.1935, 1. Maršal Pilsudski umrl.
- Slovenec*. 22.09.1938, 1. Med sosedi Češkoslovaške Poljsko, Madžarsko in Nemčijo se snujejo nove zveze.
- Slovenec*. 13.10.1938, 1. Nove zahteve.
- Slovenec*. 19.03.1938, 1. Poljski ultimatum Litvi.
- Slovenec*. 02.09.1939, 1–4.
- Slovenec*. 08.09.1939, 1–2.
- Slovenec*. 15.09.1939, 1–2.
- Slovenec*. 19.09.1939, 1–3.
- Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 30.04.1942, 6-I, 1–4.
- SPAACK, Paul-Henri, 1969: *Combats inachevés*. T. 1. Paris: Fayard.
- STURM-SCHNABL, Katja, SCHNABL, Bojan-Ilija (red.), 2016: *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten*. T. 2. Wien: Böhlau Wien.
- ŠTOVIČEK, Ivan, VALENTA, Jaroslav (red.), 1995: *Československo–polská jednaní o konfederaci a spojení, 1939–1944. Československé diplomatické dokumenty*. Praha: House Karolinum and the Institute of History, Academy of Sciences.
- ŚWIATOSŁAWSKI, Jan (red.), 1942: *Sprawa polska. Pytania i odpowiedzi*. Londyn: Drukarnia Polska.
- TOOMBS, Alfred, 3.04.1943: Poland wants a total peace by general Wladyslaw Sikorski. *Collier's Weekly*, 11, 61–62.
- VUKMIROVIĆ, Vladimir, 1942: *Raport*. Londyn: Arhiv Jugoslavije, sg. 278, Fond: Emigrantska vlada KJ, 103, fascikla nr 59.
- WITKOWSKI, Grzegorz, 2000: *Józef Retinger. Polski inicjator integracji europejskiej*. Warszawa: Stowarzyszenie Współpracy Narodów Europy Wschodniej „Zbliżenie”.
- WITKOWSKI, Grzegorz, 2001: *Ojcowie Europy. Udział Polaków w procesie integracji kontynentu*. Warszawa: Kontrast.

ŽARONŃ, Piotr, 2003: *General Władysław Sikorski. Żołnierz, mąż stanu, Naczelny Wódz 1939–1943*. Toruń: Adam Marszałek.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, 1955 t. VI, z. 4: *Borbe u Sloveniji 1942 god*. Beograd: Vojnoistorijski Institut JNA.

ŽUREK, Piotr, 2017: *Poljaci u četničkim odredima Draže Mihailovića*. PAVLOVIĆ, Momčilo, ZAĆMIŃSKI, Andrzej, WAWRYSZUK, Paweł (red.), 2017: *Jugoslavija i Poljska u XX veku*. Beograd: Institut za savremenu istoriju: Društvo Istoričara Srbije „Stojan Novaković”.

ŽEBOT, Ciril, 1942: *Narod sredi Evrope*. Ljubljana.

ŽEBOT, Ciril, 1990: *Neminljiva Slovenija. Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije*. Ljubljana: Magellan.

Summary: Polish Federal Concepts in the Light of Alojzij Kuhar's Reports from London (1941–1943)

In 1941–1945, Alojzij Kuhar, a Slovene, exercised the functions of an envoy of the Yugoslavian Emigrant Authorities under the government of the Republic of Poland in exile. From this period, Kuhar's reports, which constitute a considerable amount of historical evidence, have been preserved in the Yugoslavian Archive in Belgrade. Inter alia, they include a description of federal concepts of the Polish Government in exile at that point in time and the vision of the post-war shape of Central Europe.

Keywords: Alojzij Kuhar, Polish authorities in exile, federalism, SLS, The Yugoslav government-in-exile, World War II, Intermarium